

PAPER DETAILS

TITLE: Budizm'deki Alti Bilinç Kavrami Üzerine Eski Uygurca Bir Fragman

AUTHORS: Betül Özcan

PAGES: 65-83

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3147454>

Budizm'deki Altı Bilinç Kavramı Üzerine Eski Uygurca Bir Fragman

An Old Uighur Fragment on the Buddhist Concept of Six Consciousness

Betül ÖZCAN *

Mahāyāna ekolünde önemli bir kavramı temsil eden Buddha doğası, insan vücudunda tesadüfen bir araya gelmiş fenomenlerden oluşmaktadır. Budist inancıya göre canlılar bu fenomenlerle yani arzularla doğar ve arzulardan kurtulamadıkları sürece doğum-ölüm çemberinde -saṃsāra'da- kalmaya devam eder. Budizm'de insan doğuştan altı duyu organına ya da altı bilince -göz, kulak, burun, dil, beden ve zihin- sahiptir. Terim Sanskritçede *ṣaḍāyatana* "altı obje; altı duyu; altı aslî nitelik" ifadesine karşılık gelmektedir. Doğuştan duyu organlarına sahip olan kişi için bu tür nesneler bir tehdit değildir. Aksine insanı geçici yaşamdaki hakikate eriştirecek ara objelerdir. İnsan ancak düşünceleriyle ve yaptığı eylemlerle kendini ya doğru yola götürür ya da felakete sürükler. Yani kurtuluşa erişmek tamamen şahsi bir meseledir. Bu yüzden kişi boş, süresiz ve yanıltıcı olan altı arzu nesnesine kendini kaptırmamalıdır. Yazının da konusunu oluşturan Budizm'deki altı bilinç ilkesine göre kişi, duyu organlarına kendini kaptırmadan *saṃsāra*'dan kurtulup Buddhalığa erişmeyi hedeflemektedir. Budizm'deki altı bilinç kavramı üzerine Eski Uygurca bir fragmana ait olduğu tespit edilen bu metin parçası, bugün Berlin Turfan Koleksiyonu'nda Mainz 299 (o.F.) arşiv numarasıyla korunmaktadır. Bu makalade şimdiye kadar neşri gerçekleştirilmemiş bu fragmanın yazı çevirimi, harf çevirisi, Türkiye Türkçesine aktarımı, açıklamaları, dizin ile sözlüğünün sunulması amaçlanmıştır.

* Ar. Gör., Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
betul.yasarbas@erzurum.edu.tr
ORCID: 0000-0001-7463-8769
Erzurum / TÜRKİYE

* Res. Asst., Erzurum Technical University, Faculty of Letters
Department of Turkish Language and Literature
betul.yasarbas@erzurum.edu.tr
ORCID: 0000-0001-7463-8769
Erzurum / TÜRKİYE

Anahtar Kelimeler:

Eski Uygurca, altı bilinç, arzu nesneleri, Budizm, metin neşri.

Abstract

Buddha nature, an influential concept in Mahāyāna philosophy, consists of phenomena that have coexisted incidentally in the human body. According to Buddhist belief, all living creatures are born with these phenomena; in other words, with desires, and they constantly remain in the birth-death circle -namely in *saṃsāra*- unless they overcome these desires. In Buddhism, an entity is born with six sense organs, or six consciousnesses -eye, ear, nose, tongue, body, and mind. The term *ṣaḍāyatana* in Sanskrit corresponds to 'six objects, six senses, and six essential elements.' Such objects pose no threat to an individual with innate sense organs. Instead, they are intermediary objects leading individuals away from transient existence and towards the ultimate reality. Individuals potentially lead themselves to the right path or undo calamity only through their thoughts and deeds. In other words, self-salvation is entirely an issue of personal choice. Therefore, one should avoid becoming enamored with the six objects of desire that are senseless, transient and deceptive. According to the six principles of consciousness in Buddhism, which is also the primary topic of the article, one

Başvuru/Submitted: 17/05/2023

Kabul/Accepted: 27/09/2023

SELÇUK
ÜNİVERSİTESİ
YAYINLARI

aspires to refrain from saṃsāra and attain Buddhahood without being captivated by the sense organs. A text passage, which determinedly belongs to an Old Uighur fragment on the concept of six consciousnesses in Buddhism, is currently preserved in the Berlin Turfan Collection with archive number Mainz 299 (o.F.). This study, therefore, aimed to reveal the transcription, transliteration, translation into Turkish, explanations, index and dictionary of this fragment, all of which have yet to be published.

Keywords:

Old Uighur, six consciousnesses, objects of desire, Buddhism, text publication .

Makale Bilgileri

Atıf: Betül, Ö. (2024). Budizm'deki Altı Bilinç Kavramı Üzerine Eski Uygurca Bir Fragman. *Selçuk Türkiyat*, (63): 65-83.
Doi: 10.21563/sutad.1298210

Etik Kurul Kararı: Etik Kurul Kararından muaftır.

Katılımcı Rızası: Katılımı yok.

Mali Destek: Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Telif Hakları: Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.

Değerlendirme: İki dış hakem / Çift taraflı körleme.

Benzerlik Taraması: Yapıldı – iThenticate.

Etik Beyan: sutad@selcuk.edu.tr, selcukturkiyat@gmail.com

Lisans: Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile lisanslanmıştır.

Article Information

Citation: Betül, Ö. (2024). Budizm'deki Altı Bilinç Kavramı Üzerine Eski Uygurca Bir Fragman. *Selçuk Türkiyat*, (63): 65-83.
Doi: 10.21563/sutad.1298210

Ethics Committee Approval: It is exempt from the Ethics Committee Approval.

Informed Consent: No participants.

Financial Support: The study received no financial support from any institution or project.

Conflict of Interest: No conflict of interest.

Copyrights: The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.

Assessment: Two external referees / Double blind.

Similarity Screening: Checked – iThenticate.

Ethical Statement: selcukturkiyat@gmail.com, fatihnumankb@selcuk.edu.tr

License: Content of this Journal is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

Giriş

Budizm'in Mahāyāna ekolünde zevk nesnelerini temsil eden Sanskritçe *kāmaḡuṇa* terimi, Caynizm'den ve diğer düşünce tarzlarından gelişmiştir. Eski Uygurcada bu arzu nesneleri *altı kaçığ, altı kaçıklar, kaçığ yol, altı kaçığ oronlar, intrilār kaçıklar, eländäçi ärksindäçi atlıg altı kaçıklar* ve *altı törlüg elänür yultızlar* mefhumlarına karşılık gelmektedir. Bu unsurlar kişinin gönlüne girmesine yardım eden, onları gönle kaçıran altı iç unsurdur (Monier-Williams, 1899, s. 272a; Edgerton, 1953, s. 177a; ayrıca bk. Arat, 1991, s. 320). Doğuştan insan vücudunda bulunan bu tür nesneler, Budizm'de Arhatlar ve Buddhalar gibi kutsal kişilerin benliklerinde yok olmuştur. Gautama Buddha, Geyik Parkı'nda beş keşişe öğretilerini açıklarken bu arzu nesnelerinden şu şekilde bahseder:

“Keşişler beş arzu nesnesi [kāmaḡuṇa] vardır. Nedir bu beş nesne? Gözle görülür, çekici, kabul edilir, hoş giden, sevilen, istek uyandıran ve ayartıcı şekil; kulakla ayırt edilebilir, çekici, kabul edilir, hoş giden ... sesler; burunla fark edilebilir ... kokular; dil ile fark edilebilir ... tatlar ve bedenle hissedilebilir, çekici, kabul edilir, hoş giden, sevilen, istek uyandıran ve ayartıcı temaslar. Bunlar beş arzu nesnesidir. Bu beş arzu nesnesine kapılan, onlardan kopamayan, onların verdiği zararı görmeyen, onlardan kurtulmanın farkında olmadan onları kabul eden [paribhuncati] śramaṇā'lar, ya da Brahman'lar belaya, felakete uğradıklarını, şeytanın eline düştüklerini bilmelidirler.” (Nakamura, 2012, s. 224-225).

Bu yazının da konusunu oluşturan Budizm'deki *altı bilinç* ilkesi Çin. 起事心 *qǐ shì xīn* (DDB); Skt. *ṣaḡāyatana* “altı duyu organı” (Monier-Williams, 1899, s. 1109a) + *vijñāna* “bilgi; bilinç” (Monier-Williams, 1899, s. 961b; Edgerton, 1953, s. 485b) kelimelerinin birleşmesiyle oluşmuştur. Altı bilinçten ilki göz *bilinci*'dir. Bu ifade Skt. *cakṣur* “görmek, şekillendirmek” (Monier-Williams, 1899, s. 381c) + *vijñāna* “bilgi; bilinç” (Monier-Williams, 1899, s. 961b; Edgerton, 1953, s. 485b) ifadelerinin birleşimiyle meydana gelmiştir. “Terim ‘görsel duyu organları tarafından kavramak’ anlamında kullanılmaktadır. Göz, şekil ve madde ile bağlantı kurduğu zaman bilinç ortaya çıkar.” (Tokyürek, 2019, s. 333). İkincisi Skt. *śrotra* “işitme organı, kulak” (Monier-Williams, 1899, s. 1103a) + *vijñāna* “bilgi; bilinç” (Monier-Williams, 1899, s. 961b; Edgerton, 1953, s. 485b) kelimelerinin birleşmesiyle ortaya çıkan *kulak bilinci*'dir. “*Vijñāna*'nın ortaya çıkış sebeplerinden biri de kulaktır. ‘İşitsel duyu organlarıyla kavrama’ anlamındaki terim, Buddha'nın kişisel disiplini gösteren bir ifadedir. Canlılar kulak sayesinde doğruyu ya da yanlış algılar. Ayrıca bir ölünün baş ucunda yüksek sesle konuşulan her söz, ölüm ve yeniden doğuş arasında gerçekleşen bir tür rehberliktir.” (Tokyürek, 2019, s. 333; Gayley, 2007, s. 462). Üçüncüsü Skt. *ghrāṇa* “koku” (Monier-Williams, 1899, s. 379c) + *vijñāna* “bilgi; bilinç” (Monier-Williams, 1899, s. 961b; Edgerton, 1953, s. 485b) ifadelerinden oluşan *burun bilinci*'dir. Terim, Budizm'de erdem ve fedakârlığı temsil etmektedir (bk. Tokyürek, 2019, s. 334). Dördüncüsü *dil bilinci*'dir. Skt. *jihvā* “dil” (Monier-Williams, 1899, s. 422a) + *vijñāna* “bilgi; bilinç” (Monier-Williams, 1899, s. 961b; Edgerton, 1953, s. 485b) ifadelerinin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Kişi aslında tatma eylemini Buddha öğretilerinin sindirilmesinde kullanarak ‘Buddhalığa giden kısa yol’ olarak tarif eder. Ayrıca dil

bilinci canlıyı arzuya da yönelterek onu yanlış yola sevk eder (bk. Galley, 2007, 470; Tokyürek, 2019, s. 334). Beşincisi Skt. *kāya* “vücut” (Monier-Williams, 1899, s. 274a; Edgerton, 1953, s. 177b) + *vijñāna* “bilgi; bilinç” (Monier-Williams, 1899, s. 961b; Edgerton, 1953, s. 485b) ifadelerinden oluşan *beden bilinci*’dir. “Her şey deriye dokunma, temas etme sonucunda elde edilir. Bu bilinç ‘beze sarılan ya da boyna takılan *mantra* ve *dhāraṇī* gibi sözlü formüller’ içeren muskaları ifade etmektedir. Vücuda temas eden maddeler kişiyi doğruya da yanlış da götürür.” (bk. Tokyürek, 2019, s. 334; Gayley, 2007, s. 462). Altıncı bilinç olan *gönül bilinci* ise Skt. *mānas* “zihin, algı, düşünme” (Monier-Williams, 1899, s. 783c) + *vijñāna* “bilgi; bilinç” (Monier-Williams, 1899, s. 961b; Edgerton, 1953, s. 485b) kelimelerinin birleşimiyle oluşmuştur. Her şeyin zihinde oluştuğunu ve canlıyı iyiye ya da kötüye sevk ettiğini ifade eder (Tokyürek, 2019, s. 335).

Metnin temel konusunu oluşturan arzu nesnelerinde her organ kendi özünü korur ve gerçeğini yansıtır. Yani duyular birbirlerinin yerine kullanılamazlar. “Çünkü bu organlar tek bir *dharma* bedenini temsil etmektedir.” (Baskind ve Bowring, 2016, s. 79).

“Budist inanışa göre insanlar, iç nesnelerle doğar ve dış nesnelerden etkilenerek farkında olmadan *saṃsāra*’nın döngüsünde bağlı kalmaya devam ederler. Dini inanışın temelinde kişinin kurtuluşa erişip erişememesi, aslen onun düşünce ve eylemlerine bağlıdır. Yani tamamen kurtuluşa erişmek kişinin şahsi meselesidir. Buddha’nın kurtuluşa hazırlananlara verdiği tavsiyelerin başında ‘işaretlerin’ çekiciliğine karşı daha az duyarlı olmaya çalışarak duyu yetilerini kontrol etmeye başlamaları gerektiği gelmektedir. Burada ‘işaret’ teriminden kasıt kişinin, ‘farkındalık’ uygulayarak hoş olana tutunmak ve hoş olmayı reddetmek için kendiliğinden gelen dürtüleri savuşturmaya çalışması kastedilmiştir.” (Duke ve Chiu-Duke, 2014, s. 323; Potter, 1996, s. 59).

Bu çalışmaya konu edilen ve şimdiye kadar neşri gerçekleştirilmemiş Eski Uyurca fragman bugün Berlin Turfan Koleksiyonu içerisinde Mainz 299 (o.F.) arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Mevzubahis fragman dört sayfadan ve toplam 55 satırdan oluşmaktadır. Bu metin parçasının fiziksel özellikleri S.-C Raschmann tarafından hazırlanmıştır (URL-01). Bu çalışmada ilgili fragmanın yazı çevirimi, harf çevirisi, Türkiye Türkçesine aktarımı, metne ilişkin notları, dizini ve sözlüğü hazırlanmıştır. Metnin yazı çevirimi ve harf çevirisinde *Uigurisches Wörterbuch*’ta belirlenen yazı çevirimi ve harf çevirisi yöntemi takip edilmiştir (krş. Röhrborn, 1977-1998, s. 9-10 ve s. 13-14; Röhrborn, 2010, s. XXXIII-XXXV).

Herhangi bir yüzünde sayfa numarası bulunmayan söz konusu fragmanın genelinde hasarlı satırlar tespit edilmiş ve metnin bağlamına uygun olarak restore edilmiştir. Yazının açıklamalar kısmında metinde geçen ikilemelere, Budist ifadelerin izahına ve alıntı sözcüklere yer verilmiştir. Çalışmanın sözlük ve dizin kısmı alfabetik ve bağlamli olarak hazırlanmış, bu bağlama göre sözcüklerin kazandığı yeni anlamlara da metinde yer verilmiştir. Yine sözlük ve dizin kısmında alıntı ifadeler geçtiğinde kelimelerin orijinal biçimlerine de yer verilmiştir.

1. Eski Uygurca Metnin Çeviri Yazısı ve Harf Çevirisi

1

Mainz 299 (o. F.)

A1 sayfası

- (01) 1 [namo bud] namo d(a)rm namo san
//// /// n'mw drn n'mw s'nk
- (02) 2 ötkünmiş bol[ur]lar [a]lk[u]
.../ myş t'st// 'wytkwnmyş pwl// l'r /lq/
- (03) 3 ... täg tägi ... tägi üç törlüg ulug
... tk tky .../ tky 'wyç twyrlwk 'wlwq
- (04) 4 üzä bo iş küdüglär birlä
'wyz 'sy/t ... pw 'yş kwydwl'r pyrl'
- (05) 5 [ä]rür ,, altı kaçığ içintä
... tw// /... /// /rwr ,, 'lty q'çyq 'yçynt'
- (06) 6 [iki y(e)g(i)rmi] ula[g] sapag nomta öñi takı
//// //// wl/ s'p'q nwm't 'wynky t'qy
- (07) 7 ärki ,, kekinç inçä ter ,, bo
/ky... 'rky ,, kykynç 'ynç' tyr ,, pw
- (08) 8 [iki y(e)g(i)rmi ulag] sapag nomta öñi takı sekiz
//// //// s'p'q nwm't 'wynky t'qy sykyz
- (09) 9 y(e)g(i)rmi bilig bar tep t(a)var ,, süzök ötüg kayu
ykrmy pylyk p'r typ tv'r ,, swyz wk 'wytwk q'yw
- (10) 10 ärki ol sekiz y(e)g(i)rmi bilig tesär ,, kekinç inçä
'rky 'wl sykyz ykrmy pylyk tys'r ,, kykynç 'ynç'
- (11) 11 tep ter ,, taştın s[i]nar ,, öñtün yınaktın
typ tyr ,, t'styn s/nkr ,, 'wynk twn yynk'qtyn
- (12) 12 b[ä]dütäk adaksı[z] törö içintä sınar
p/dwtm'k "d'qsy/ twyrw 'yçynt' synkr
- (13) 13 [altı] biliglär [köz kulgak t]il ätöz köñül [b]urun
//// pylykl'r //// //// /yl 'twyz kwnkw'l /wrwn
- (14) 14 [köz bilig k]ulgak bil]ig burun bi]lig] til
/wyz pylyk q///// /yk pwrwn py/// tyl
- (15) 15 b[i]lig] ätöz b[i]lig k]önül bi]lig] bo ärür
p///// 'twyz p///// /wnkw'l py/// pw 'rwr

B1 sayfası

- (16) 1 ... yertinçü yer suv barça täprädi
...q yyrtynçw yyr swv p'rç' t'pr'dy
- (17) 2 kamşadı taloy ügüz suvı yavrittı ,,
qmşdy tlwy 'wykwz swvy y'vrytty ,,

- (18) 3 kömān tag tāprādi ırgaltı üstün
kwm'n t̡q t̡prdy 'yrq'lty 'wystwn
- (19) 4 kök [y]ettāci ulug tigi çoğı boltı
kwyk /ytt̡cy 'wlwq tyky ɕwqy pwlty
- (20) 5 üñüri luular ol öñi kudı yña[k]
wɣynkwry lwwl'r 'wl 'wynky qwdy yynk'/
- (21) 6 ... [as]urlar ötrü şambi asur ulug
... //wr l'r 'wytrw ş'mby 'swr 'wlwq
- (22) 7 içintā olurdı „ asurlar tāgint[i] küç-
'yçynt' 'wlwr̡dy „ 'swr l'r tk ynt/ kwyc̡
- (23) 8 intā yıl tümān tüşti tep
ynt' yyl twm'n twyşty typ ...nklw
- (24) 9 bolur „ ol t[ö]rt asur til birlä
pwlwr „ 'wl t//rt 'swr tyl pyrl'
- (25) 10 sansız törlüg asurlar *kaltı* elig-
s'nsyz twyr̡lw̡k 'swr l'r q̡lty 'ylyk
- (26) 11 lārintin ... [ı]dok ... nāgü bolur-
l'ryntyn ... /dwq ... n'kw pwlwr
- (27) 12 lar tak[ı]
l'r t̡q/ .../ ... /// //...
- (28) 13 tilin
tylyn/// ...
- A2 sayfası
- (29) 1 sekiz y(e)g(i)rm[i] bilig üç kata ...
sykyz ykr̡my pylyk 'wyç q't' ...
- (30) 2 sekiz y(e)g(i)rmi bilig „ bo tāğınçs[iz] b[ö]llöki bir
sykyz ykr̡my pylyk „ pw t̡kynçs// p//lwky pyr
- (31) 3 ikintişkā yaraşmış ... mān bo ārür „
'kyntyşk' yr̡şmyş /// /// m'n pw 'rwr „
- (32) 4 sezik ötür „ yaraşmış ... ärki kekinç
syz yk 'wytwr „ yr̡şmyş ../ 'rky kykynç
- (33) 5 inçā ter „ āñilki ke[kin]ç kulgak [işlä]-
'ynç' tyr „ nkylky ky///ç qwlq'q /////
- (34) 6 māz „ ikinti kulgak işin [bur]un [işlämāz]
m'z „ ykynty qylq'q yşyn ///wn /////
- (35) 7 burun işin til işlämāz „ [t̡il işin
pwrwn yşyn tyl 'yşl'm'z „ /yl yşyn
- (36) 8 ätöz işlämāz „ ätöz işin kö[nü]l işlämāz „
'twyz 'yşl'm'z „ 'twyz yşyn kw////l 'yşl'm'z „
- (37) 9 köñül işin armak törlüg taştıñkı törö-

- kwnkwl 'yšyn 'rm'q twyrlwk tštyngy twyrw
 (38) 10 lār iſlāmāz „ ānılki k[önü]li üzä ök eşidsār
 l'r 'yšl'm'z „ 'nkylky k/////ly 'wyz ' wyk 'yšyds'r
 (39) 11 bolmaz „ ikinti kulgak [üz]ä öñ körsār [bol]-
 pwlm'z „ 'ykynty qwlq'q //// 'wynk kwyr's'r ///
 (40) 12 maz „ üçünç burun [üzä] [kul]gak tatsa[r]
 m'z „ 'wyçwnç pwrwn ///// ///q'q t'ts/
 (41) 13 bolmaz „ [tö]rtünç til [üzä] bol-
 pwlm'z „ ///rtwnç tyl ///// ...s'r pwl
 (42) 14 maz „ beşinç ätöz ü[zä] sakınç bolmaz
 m'z „ pyšynç t'wyz 'wy// s'qynç pwlm'z

B2 sayfası

- (43) 1 birär bölök asurlar yaña gandar^{olar}
 pyr'r pwylwk 'swr l'r ynk' q'nd'rv l'r
 (44) 2 bütüp yelpik birär bölök asurlar başla[g]-
 pwytwp yylpyk pyr'r pwylwk 'swr l'r p'sl/
 (45) 3 inta munta üntürdilär „ birär bölök
 ynt' mwnt' wyntwrđy l'r „ pyr'r pwylwk
 (46) 4 asurlar ärkäç ätöz kılıp äşgin ätöz
 'swr l'r 'rk'ç 'twyz qylp 'yškyn 'twyz
 (47) 5 üntürdilär „ birär bölök asurlar atız-
 'wyntwrđy l'r „ pyr'r pwylwk 'swr l'r 'dyz
 (48) 5 inta taya taplar kıl[ur]lar „ b[irär]
 ynt' ty' t'pl'r qyl//l'r „ p////
 (49) 6 bölök asurlar it ätöz üntürdilär „
 pwylwk 'swr l'r 'yt 'twyz 'wyntwrđy l'r „
 (50) 7 birär bölök asurlar kök kara sarıg
 pyr'r pwylwk 'swr l'r kwyk q'r sryq
 (51) 8 kızıl yaşıl täğşürdilär birär bölök asur-
 qyz yl yşyl tkşwrđy l'r pyr'r pwylwk 'swr
 (52) 9 lar ätüklärintä kut... ... üntürdi-
 l'r 'twk l'rynt' qwt... ...t 'wyntwrđy
 (53) 10 [lär] birär bölök [asurlar] ...şalarıntın
 /// pyr'r pwylwk //// /// ///ş'lryntyn
 (54) 11 tört birär
 twyrt pyr'r
 (55) 12 [bölök asurlar] ... yalın
 ///// //// /// ... y'ln

2. Eski Uygurca Metnin Türkiye Türkçesine Aktarımı

Mainz 299 (o.F.) A1 sayfası

(01) [Buddha'ya saygı], öğretiye saygı, cemaate saygı. (02) anlamış ol[ur]lar. [B]ütü[n] (03) ... benzer (olana) kadar ... kadar üç tür yücelik (04) ile bu davranışlar ile (05) -[d]ır. Altı duyu organı içinde (06) [on iki] sıra öğretisinden başka da (07) galiba? Cevab(ı) şöyle verir: Bu (08) [on iki] sıra öğretisinden başka da on (09) sekiz bilgi var, der. Mülk, temiz arzu hangisidir? (10) On sekiz bilgi (nedir) denirse, cevap(ı) şu şekilde (11) verir: Dış t[a]raf(ı), doğu tarafından (12) büyütmek sonsu[z] öğreti içinde (kalan) taraf (13) [altı] bilgi(den oluşan) [göz, kulak, d[i]l, vücut, gönül, [b]urun (ve) (14) [g]öz bilgisi, k[ulak bil]gisi, burun bi[l]gisi, dil (15) b[i]lgisi, vücut b[i]lgisi (ve) g[önül bi]lgisi]dir.

Mainz 299 (o. F.) (B1 sayfası)

(16) ... dünya2 bütünyle sarsıldı2. (17) Okyanus2 suyu azaldı. (18) Büyülü dağ sarsıldı2. Üstteki (19) göğ(e) [ul]aşacak (kadar) büyük (bir) gürültü2 koptu. (20) Mağarayı ejderhalar(dan) başka kuze[y]den (gelen) (21) ... [şe]ytanlar (~Skt. *asura*) daha sonra Pamir('deki) (~Skt. *sambhī*) şeytan(lar) (~Skt. *asura*) büyük (bir şehrin) (22) içinde yaşamaya başladı. Şeytanlar (~Skt. *asura*) aracılığıyla ulaşt[ı]. (23) On bin yıl geçti, diyerek ... (24) olur. O d[ö]rt şeytan (~Skt. *asura*) dil ile (25) sayısız türlü şeytanlar (~Skt. *asura*) öyle ki ülkelerinden (26) ... [ku]tsal ... nasıl olurlar? (27) V[e] (28) diliyle

Mainz 299 (o. F.) (A2 sayfası)

(29) o[n] sekiz bilgi(yi) üç kez ... (30) on sekiz bilgi(yi), bu (Buddha'yla buluşma) fırsatı olm[ayan] b[ö]lümü birbirlerine (31) uymuş ... budur. (32) Şüphe ortadan kalkar. Uygun olan ... galiba? Cevab(ı) (33) şu şekilde verir: Birinci ce[va]p: Kulak [işlevini yerine getir]mez. (34) İkincisi: Kulağın işlevini [bur]un [yerine getirm]ez. (35) Bur(n)un işlevini dil yapmaz. [D]ilin işlevini (36) vücut yapmaz. Vücut(un) işlevini gön[ül] yapmaz. (37) Gön[ül]ün işlevini türlü hile(lerle) (bilincin) dışındaki olgular(ı) (38) yapmaz. Birincisi: G[önül]le de işitilmez. (39) İkincisi: Kulak [il]e nesne gör[ül]mez. (40) Üçüncüsü: Burun [ve] [kul]ak(la bir şey) tad[ı]lmaz. (41) [Dö]rdüncüsü: Dil [ile] olmaz. (42) Beşincisi: Vücut i[le] düşünülmez.

Mainz 299 (o. F.) (B2 sayfası)

(43) her bir bölüm(de) şeytanlar (~Skt. *asura*), fil(ler) (ve) semavî müzisyenler (~Skt. *gandharva*) (44) gelişip büyüyen her bir bölüm(de) şeytanlar (~Skt. *asura*) başla[n]gıçta (45) burada ortaya çıktılar. Her bir bölüm(de) (46) şeytanlar (~Skt. *asura*) teke vücut(una) bürünüp yarış atı vücudu(nu) (47) çıkarttılar. Her bir bölüm(de) şeytanlar (~Skt. *asura*) toprakta (48) kaymayı arzu eder. H[er] bir (49) bölüm(de) şeytanlar (~Skt. *asura*) köpek beden(ini) çıkarttılar. (50) Her bir bölüm(de) şeytanlar (~Skt. *asura*) mavi, siyah, sarı, (51) kırmızı (ve) yeşil (renge) dönüştüler. Her bir bölüm(de) şeytanlar (~Skt. *asura*) (52) çizmelerinde çıkartt[ı]lar. (53) Her bir bölüm(de) [şeytanlar] (~Skt. *asura*) ... (54) dört her bir (55) [bölüm(de) şeytanlar] (~Skt. *asura*) ... parılı

3. Eski Uyurca Metne İlişkin Açıklamalar

(01) [namo bud] namo d(a)r'm namo saṃ: Budist dinî metinlerin giriş kısmında kalıp bir ifade olarak geçen bu söz "Buddha'ya saygı, öğretiye saygı, cemaate saygı"

anlamına gelmektedir (Wilkens, 2001, s. 170⁰⁰⁰³⁻⁰⁰⁰⁵). EUyg. bu ifade Çin. 三尊 *sān zūn* “üç onurlu” Skt. *triratna*; Tib. *dkon mchog gsum* “üç cevher” terimini karşılar (DDB; Hirakawa, 1997, s. 25a; Soothill ve Hodous, 1937, s. 64; JEBD, 1979, s. 261a/288; Monier-Williams, 1899, s. 460a; Edgerton, 1953, s. 258b). Bu üç *cevher* sırasıyla şöyledir: Çin. 佛 *fó* “Buddha” ve Skt. *buddha* “uyanmış” (DDB; JEBD, 1979, s. 120b/132; Hirakawa, 1997, s. 115a; Monier-Williams, 1899, s. 733b; Edgerton, 1953, s. 400b); Çin. 法 *fǎ* “Dharma” ve Skt. *dharma* “Budist öğretisi” (DDB; JEBD, 1979, s. 107a/118; Hirakawa, 1997, s. 713a; Monier-Williams, 1899, s. 510c; Edgerton, 1953, s. 277a); Çin. 僧 *sēng* “Saṃgha” ve Skt. *saṃgha* “topluluk, cemaat” (DDB; JEBD, 1979, s. 305a/338; Hirakawa, 1997, s. 148a; Monier-Williams, 1899, s. 1129c). Ayrıca bu kalıp ifade üzerinde Reşit Rahmeti Arat da durmuş ve sözcüğün İslam kültür çevrelerinde besmeleye denk geldiğine işaret etmiştir (krş. Ayazlı, 2009, s. 230).

(01) namo: EUyg. *namo* sözü Toharcanın A diyalektinde *namo* (Poucha, 1955, s. 141); Soğdcada *nm 'w* (Gharib, 1995, s. 240a) şekillerinde tanıklanırken bu söz esasında Skt. *namas* “saygı” (Wilkens, 2021, s. 485a; Monier-Williams, 1899, s. 528a) ifadesine dayanmaktadır.

(01) [bud]: EUyg. bu söz Soğdca *pwt-* (Gharib, 1995, s. 331b) şeklinde görülmektedir. İfade esasında Skt. *buddha* “Buddha” (Wilkens, 2021, s. 206b; Monier-Williams, 1899, s. 733b; Edgerton, 1953, s. 400b) sözüne dayanır.

(01) saṅ: EUyg. bu söz Soğdca *snk'* (Gharib, 1995, s. 357b); Toharcanın A diyalektinde *saṅgh* (Poucha, 1955, s. 358), Toharcanın B diyalektinde *sānk* (Adams, 2013, s. 744) şeklinde tanıklanmıştır. Bu söz esasında Skt. *saṃgha* “topluluk, cemaat” (Wilkens, 2021, s. 583a; Monier-Williams, 1899, s. 1129c) ifadesine dayanır.

(04) iş küdüg+lär: Bu ikileme “iş, güç” anlamlarındadır; krş. Şen, 2002, s. 129 ve Ölmez, 2017, s. 269; Karaman, 2022, s. 234.

(05) altı kaçığ: Bu ifade Çin. 六入 *liù rù* “altı destek” (DDB; JEBD, 1979, s. 265; Hirakawa, 1997, s. 166a); Skt. *ṣaḍāyatana* (Wilkens, 2021, s. 36b; Monier-Williams, 1899, s. 1109a) “altı giriş, yer, anlayış, duyuların evi, altı organ, altı obje, altı aslî nitelik, altı kılıç ya da altı ok” anlamlarında kullanılmaktadır (krş. Tokyürek, 2018, s. 712). Bu terim metinde ‘altı duyu organı’ şeklinde geçmektedir. Bu altı duyu organları şu şekildedir: göz, kulak, dil, vücut, gönül ve burun.

(06) [iki y(e)g(i)rmi] ula[g] sapag nom+ta: Bu ifadedeki tamamlamalar için krş. Kaya, 2021, s. 583¹⁵⁶⁴³⁻¹⁵⁶⁴⁴. Bu ifade için ayrıca krş. 08. satır.

(08) [ulag] sapag: Bu ikileme “silsile, bağ, diz, devam etmez, sürmez, eklenmez” anlamlarındadır; krş. Şen, 2002, s. 316 ve Ölmez, 2017, s. 297; Karaman, 2022, s. 778. Bu ifade için ayrıca krş. 06. satır.

(13) [altı] biliglär: Bu ifade Çin. 起事心 *qǐ shì xīn* (DDB); Skt. *ṣaḍāyatana* “altı duyu organı” (Monier-Williams, 1899, s. 1109a) + *viññāna* “bilgi” (Monier-Williams, 1899, s. 961b; Edgerton, 1953, s. 485b) Bu altı bilinç sırasıyla şu şekildedir: *caksur-viññāna* “göz bilgisi”, *śrotra-viññāna* “kulak bilgisi”, *ghrāṇa-viññāna* “burun bilgisi”, *jihvā-viññāna* “dil bilgisi”, *kāya-viññāna* “vücut bilgisi” ve *mano-viññāna* “gönül bilinci”. *Viññāna* canlıları

doğruya ya da yanlış sevk eden bir terimdir (Tokyürek, 2019, s. 333; Tokyürek, 2018, s. 653).

(16-17) täprä-di kamşa-dı: Bu ikileme “sarsılıp sallanmak₂, yerinden oynamak₂” anlamlarındadır; krş. Şen, 2002, s. 274 ve Ölmez, 2017, s. 290; Karaman, 2022, s. 419.

(18) täprä-di ırgal-tı: Bu ikileme “sarsılmak₂, sallanmak₂; kımıldatılmak₂” anlamlarındadır; krş. Şen, 2002, s. 274; Ölmez, 2017, s. 289.

(19) tigi çoğı: Bu ikileme “gürültü, patırtı” anlamlarındadır, krş. Şen, 2002, s. 281 Ölmez, 2017, s. 291; Karaman, 2022, s. 431.

(20) luu+lar: Bu ifade Çin. 龍 *lóng* “ejderha; yılan” (DDB) sözüne dayanır ve; Skt. *nāga* “yılan” (Wilkins, 2021, s. 457a; Monier-Williams, 1899, s. 533a) karşılığındadır.

(21) [as]ur+lar: Bu ifade Toharcanın A diyalektinde *asur* “şeytan” (Poucha, 1955, s. 13), Toharcanın B diyalektinde *asüre* “şeytan” (Adams, 2013, s. 35); Soğdcada ‘s’wr (Gharib, 1995, s. 10b) şeklinde tanıklanmıştır. Esasında Skt. *asura* “iblis, şeytan; tanrıların aşağı bir kategorisi olan devlerin bir sınıfının adı” (Wilkins, 2021, s. 74b; UW, Röhrborn, 2015, s. 306; Monier-Williams, 1899, s. 121a) ifadesine dayanır. Bu ifadenin tamamlanmasında krş. 21, 22, vd. satırlar.

(21) şambi: Bu ifadenin hangi dil aracılığıyla Uygurcaya geçtiği bilinmemekle birlikte Skt. *śambhī* “Pamir’de bir şehir adı” (Wilkins, 2021, s. 643a) sözüne dayanır. EUyg. bu ifade için 1664-1665. satırlara ayrıca bk. *yänä d(a)rmasititi uluşug ä[rtp] şambi käntkä täğdi* (Dietz vd., 2015, s. 184).

(22-23) asurlar täğint[i] küçintä yıl tümän tüştü tep: Bu EUyg. ifade esasında Türkçeye “Şeytanlar (~Skt. *asura*) aracılığıyla ulaşt[ı]. On bin yıl geçti, diyerek ...” şeklinde çevrilmiş olsa da bu ifade için yapılacak bir başka çeviri yorumu da şu şekildedir: “Kötü canlılar on bin yıllık süre zarfında ulaştı, diyerek ...”.

(31) bir ikintiškä yaraşmış ... män bo ärür: EUyg. bu ifadede geçen *män* kelimesi kendisinden sonraki kelimeye değil de önceki kelimeye dâhil edildiği için Türkçe çeviriye eklenmemiştir.

(38-42) äñilki k[önül]li üzä ök eşidsär bolmaz ,, ikinti kulgak [üz]ä öñ körsär [bol]maz ,, üçünç burun [üzä] [kulgak tatsa[r] bolmaz ,, [tö]rtünç til [üzä] bolmaz ,, beşinç ätöz ü[zä] sakınç bolmaz: EUyg. metin bu noktada küçük bir hasara sahiptir. Metin bütünlüğüne bakıldığında vücutla ilişkisi olan *bürt-* “dokunmak, temas etmek” fiilinin yer almadığı görülmektedir. Öyleyse bu ifadenin Türkçeye çevirisi şu şekilde olmalıdır: “Birincisi: G[önül]le de işitilmez. İkincisi: Kulak [il]e nesne gör[ül]mez. Üçüncüsü: Burun [ve] [kul]ak(la bir şey) tadı[l]maz. [Dö]rdüncüsü: Dil [ile dokunmak] olmaz. Beşincisi: Vücut i[le] düşünülmez.” Ayrıca krş. 38, 39, vd. satırlar.

(39-40) ikinti kulgak [üz]ä öñ körsär [bol]maz: EUyg. bu ifadede *öñ* kelimesi “biçim, şekil; renk” anlamlarında olmasına rağmen Türkçeye bağlamdan ötürü “nesne” olarak çevrilmesinin daha doğru olacağı düşünülmüştür.

(43) gandarv+lar: EUyg. bu kelime Toharcanın A diyalektinde **kantarw* ~ *gandharv* (Poucha, 1955, s. 51 ve 99); Soğdcada *knt’rβ* (Gharib, 1995, s. 191a) şekillerinde

tanıklanırken bu söz esasında Skt. *gandharva* “bir semavi müzisyen” (Monier-Williams, 1899, s. 346b; Edgerton, 1953, s. 209b) ifadesine dayanır.

(43-44) bütüp yelpik: Fragmanda bu ifadenin kesin bir şekilde okunamaması kelimeye ihtiyatlı yaklaşmak gerektiği ihtiyacını hissettirmiştir. Ancak metnin bağlamına bakıldığında zaman yaratıklardan bahsedilmesi *bütüp yelpik* “gelişip büyüyen şeytanlar” şeklindeki ifadenin de okunabilecek olduğunu göstermiştir.

(53) birär bölök [asurlar]: Bu ifadenin restorasyonu için krş. 43, 44 vd. satırlar.

(54-55) birär [bölök asurlar]: Bu ifadenin restorasyonu için krş. 43, 44 vd. satırlar.

4. Dizin ve Sözlük

A

adaksı[z] “sonsuz” *a. törö içintä* 12

[a]lk[u] “bütün” *[a]. 02*

altı, [altı] “altı” *[a]. biliglär* 13; *a. kaçığ* 05

armak “aldatma, hile” *a. törlüg* 37

asur, [as]ur, [asur] < Toh. A/B *asur* ~ *asüre*; Soğd. *ʾšwr* < Skt. *asura* “iblis, şeytan” *a. 21, 24; a.+lar* 22, 25, 43, 44, 46, 47, 49, 50, 51; *[a].+lar* 21; *[a].+[lar]* 53, 55

añız “arazi, toprak parçası” *birär bölök asurlar a.+ınta* 47

B

bar “var, mevcut” *bilig b. 09*

barça “hepsi, tamamı” *b. täprädi* 16

başla[g] “başlangıç” *b.+ınta munta üntürdilər* 44

b[ä]dütümäk “büyütme” *b. 12*

beşinç “beşinci” *b. 42*

bilig, [billig], bi[lig], b[ilig] “bilgi” *[altı] b.+lär* 13; *burun b. 14; ätöz b. 15; [k]önül b. 15; [k]öz b. 14; k[ulgak] [b]. 14; sekiz y(e)g(i)rmi b. 09, 10, 29, 30; til b. 15*

bir “bir” *b. ikintiškä “birbiriyle”* 30

birär, b[irär] “birer” *b. bölök asurlar* 43, 44, 45, 47, 48, 50, 51, 53, 54

birlä “ile” *iş küdüglär b. 04; til b. 24*

bo “bu” *b. ärür* 15, 31; *b. iş küdüglär* 04, 07; *b. täginçs[iz]* 30

bol-, [bol]- “olmak” *b.-maz* 39, 41, 41, 42; *[b].-maz* 39; *b.-tı* 19; *b.-ur* 24; *b.-urlar* 26; *b.-[ur]lar* 02

bölök, [bölök], b[öl]ök “bölüm” *birär b. asurlar* 43, 44, 45, 47, 49, 50, 51, 53; *[b]. 55; b.+i* 30

[bud] < Soğd. *pwt-*, *buddha* < Skt. *budha* “Buddha” *[namo] [b]. 01*

burun, [b]urun, [bur]un “burun” *[b]. 13; b. bi[lig]* 14; *b. işin* 35; *[b]. [işlämüz]* 34; *b. [üzä]* 40

büt- “tamamlamak; (metinde) gelişip büyümek” *b.-üp* 44

Ç

çoğı “gürültü” *tigi ç. “gürültü”* 19

D

d(a)rm < Soğd. *δrm(h)*; Toh. A. *dharm* < Skt. *dharmā* “Budist öğretisi” *namo d.* 01

Ä

äñilki “birincisi” ä. 33, 38

är-, [ä]r- “-dır bildirme eki” [ä].-ür 05; *bo* ä.-ür 15, 31

ärkäç “teke, erkek keçi” ä. *ätöz* kılıp 46

ärki “galiba” ä. 07, 10, 32

äşgin “yürüyüş; (metinde) yarış atı” ä. 46

ätöz “vücut, beden” ä. 13, 46; ä. *b[iligi]* 15; ä. *işin* 36; ä. *işlämäz* 36; ä. *ü[zä]* 42; ä. *kılıp*

46; *it* ä. 49

ätük “çizme, ayakkabı” ä.+lärintä 52

E

el “ülke; insanlar” *kaltı e.+iglärintin* 25

eşid- “işitmek” *e.-sär* 38

G

gandarv < Toh. A. **kantarw* ~ *gandharv*; Soğd. *knt'rβ* < Skt. *gandharva* “bir semavi müzisyen” *asurlar yaña g.+[lar]* 43

I

[ı]dok “kutsal, mukaddes” [ı]. 26

ırgal- “sallanmak” *täprädi i.-tı* “sallanmak” 18

ıt “köpek” ı. *ätöz* 49

İ

içintä “içinde” *altı kaçığ i.* 05; *i. olurdı* 22; *törö i.* 12

[iki] “iki” [i]. *[y(e)g(i)rmi]* 06, 08

ikinti “ikinci” i. 34, 39

ikintişkä “birbirine” *bir i.* “birbirleriyle” 31

inçä “bu şekilde, şöyle” i. *ter* 07, 10, 33

iş “iş, görev” *burun i. +in* 35; *ätöz i.+in* 36; *i. küdüglär* 04; *köñül i.+şin* 37; *kulgak i.+in* 34; *[t]il i.+in* 35

işlä-, [işlä]- “yapmak; yerine getirmek” *[bur]un [i].-[mäz]* 34; *ätöz i.-mäz* 36; *kö[ñül] i.-mäz* 36; *kulgak [i].-mäz* 33; *til i.-mäz* 35; *törölär i.-mäz* 38

K

kaçığ “duyu organı” *altı k. içintä* 05

kaltı “yani, şöyle ki” *k. eliglärintin* 25

kamşa- “sarsılmak, titremek” *täprädi k.-dı* “sarsılmak” 17

kara “siyah” *kök k.* 50

kata “kez, defa” *üç k.* 29

kayu “hangi, hangisi” *k. ärki ol* 09

kekinç, ke[kin]ç “cevap” *äñilki k.* 33; *k. inçä ter* 07, 10, 32

- 48 **kıl-** “yapmak, gerçekleştirmek; meydana getirmek” *ätöz k.-ıp* 46; *taplar k.-[ur]lar*
- kızıl** “kırmızı” *k. yaşı* 51
- kök** “gökyüzü; mavi” *k. kara* 50; *üstün k.* 19
- kömän** “büyü görünüşü” *k. tag täprädi* 18
- könül, [k]önül, kö[nül], k[önül]** “gönül” *[k]. bi[lig]* 15; *k. [b]urun* 13; *k.+i üzä* 38; *k. işin* 37; *k. işlämäz* 36
- kör-** “görmek” *k.-sär* 39
- [k]öz, [köz]** “göz” *[b]urun [k].* 14; *[k]. [kulgak]* 13
- kudı** “kuzey” *k. yına[k]* “kuzey” 20
- kulgak, k[ulgak], [kulgak], [kul]gak** “kulak” *k. [bil]ig* 14; *k. işin* 34; *k. [işlä]mäz* 33; *[k]. tatsa[r]* bolmaz 40; *[k]. [t]il* 13; *k. [üz]ä* 39
- küçintä** “aracılığıyla, vasıtasıyla” *k.* 22
- küdüg** “iş, faaliyet” *iş k.+lär “iş₂”* 04
- L**
- luu** < Çin. 龍 *lóng* “ejderha” (~ Skt. *nāga*) *ünüri l.+lar* 20
- M**
- män** “ben” *m. bo ärür* 31
- munta** “burada” *m. üntürdilär* 45
- N**
- namo, [namo]** < Toh. A. *namo*; Soğd. *nmw* < Skt. *namas* “saygı” *[n]. bud* 01; *n. d(a)rm* 01; *n. saŋ* 01
- nägü** “nasıl” *n. bolurlar* 26
- nom** < Soğd. *nwm* < Grek. *nomos* “öğreti, dinî kaide” (~ Skt. *dharma*) *ula[g] sapag n.+ta* 06, 08
- O**
- ol** “o, işaret sıfatı; -dır bildirme eki” *ärki o.* 10; *o. öŋi kudı yına[k]* 20; *o. t[ö]rt asur* 24
- olur-** “yaşamak” *içintä o.-dı* 22
- Ö**
- ök** “pekiştirme edatı” *ö.* 38
- öŋ** “biçim, şekil; (metinde) nesne” *ö. körsär* 39
- öŋi** “+dAn başka” *ö. takı* 06, 08, 20
- öŋtün** “doğu, doğuda” *ö. yınaktın* 11
- öt-** “geçmek” *sezik ö.-ür* 32
- ötkün-** “anlamak” *ö.-miş bol[ur]lar* 20
- ötrü** “(daha) sonra” *[as]urlar ö.* 21
- ötüg** “dilek, arzu” *süzök ö.* 09
- S**
- sakınç** “düşünce” *ätöz ü[zä] s. bolmaz* 42

sansız “sayısız” s. *törlüg asurlar* 25

sarj < Soğd. *snk'*; Toh. A/B *sañgh* ~ *sāñk* < Skt. *saṃgha* “topluluk, cemaat” *namo* s.

01

sapag “sıra, dizi” *ulag* s. *nomta* 06, 08

sarig “sarı” *kök kara* s. 50

sekiz “sekiz” s. *y(e)g(i)rmi bilig* 08, 10, 29, 30

sezik “şüphe” s. *ötür* 32

sınar, s[ı]nar “taraf, yön” *taştın* s. 11; *törö içintä* s. 12

suv “su” *taloy ügüz* s.+ı 17; *yertinçü yer* s. 16

süzök “temiz” s. *ötüg* 09

Ş

şambi << Skt. *śambhī* “Pamir’de bir şehir adı” ş. *asur* 21

T

tag “dağ” t. *täprädi ırgaltı* 18

takı, tak[ı] “ve, +dA” t. 27; *öñi* t. 06, 08

taloy “deniz” t. *ügüz suvı* “okyanus₂ suyu” 17

tap “istek, arzu” t.+lar *kıl[ur]lar* 48

taştın “dış; dışarıda” t. *yınaktın* 11

taştıñkı “dışarıdaki” t. *törölär işlāmāz* 37

tat- “tatmak, tadına bakmak” *[kul]gak t.-sa[r]* *bolmaz* 40

t(a)var “mal, zenginlik” t. 09

tay- “kaymak, kayıp gitmek” *aızınta t.-a* 48

täg “gibi” t. 03

tägi “kadar” t. 03, 03

tägin- “erişmek, ulaşmak” *asurlar t.-[i]* 22

täginç[siz] “(Buddha’yla buluşma) fırsatı olmayan” *bo t. b[ö]löki* 30

tägsür- “dönüşmek, dönüştürmek” *kızıl yaşıl t.-dilär* 51

täprä- “titremek, sarsılmak” *ırgaltı t.-di* “sarsılmak₂” 18; *kamşadı t.-di* “sarsılmak₂”

16

te- “demek, söylemek” t.-p 7, 9, 11, 11, 23, 33; t.-sär 10

tigi “gürültü, gümürtü, ses” t. *çoğı* “gürültü” 19

til, [t]il “dil” *burun işin t. işlāmāz* 35; *kulgak [t]*. *ätöz* 13; t. *b[ilig]* 14; t. *birlä* 24; t. *işin*

ätöz işlāmāz 35; t.+in 28; t. *[üzä]* 41

törlüg “türlü” *armak* t. 37; *sansız t. asurlar* 25; *üç t. ulug* 03

törö “öğreti” *adaksı[z]* t. *içintä* 12; *taştıñkı t.+lär* “(bilincin) dışındaki fenomen” 37

tört, t[ö]rt “dört” t. 54; t. *asur* 24

[tö]rtünç “dördüncü” *[t]*. 41

tümän “sayısız, on bin” *yıl* t. 23

tüş- “düşmek; (metinde) geçmek” *yıl tümän t.-ti* 23

U

ula[g], [ulag] “sıra, dizi” u. *sapag nomta* 06; *[u]*. *sapag nomta* 08

ulug “büyük, yüce; yücelik” *asur u.* 21; *u. tigi çoğı boltı* 19; *üç törlüg u.* 03

Ü

üç “üç” *ü. kata* 29; *ü. törlüg ulug* 03

üçünç “üçüncü” *ü.* 40

ügüz “nehir” *taloy ü. suvı* “okyanus₂ suyu” 17

ünjür “mağara” *ü.+i luular* 20

üntür- “ortaya çıkmak; çıkartmak” *başla[g]ınta munta ü.-dilär* 45; *ätöz ü.-dilär* 47, 49; *ü.-di[lär]* 52

üstün “üstte, yukarıda” *ü. kök [y]ettäçi* 18

üzä, ü[zä], [üzä], [üz]ä “ile; ve” *burun [ü].* 40; *änilki k[öñü]li ü.* 38; *ätöz ü.* 42; *kulgak [ü].* 39; *til. [ü].* 41; *üç törlüg ulug ü.* 04

Y

yalın “parlaklık, parıltı” *y.* 55

yaña “fil” *asurlar y. gandarolar* 43

yaraş- “uymak, uygun olmak” *y.-mış* 32; *bir ikintişkä y.-mış* 31

yaşıl “yeşil” *sarıg kızıl y.* 51

yavrit- “zayıflatmak; (metinde) azalmak” *taloy ügüz suvı y.-tı* 17

yelpik “şeytan” *y.* 44

[y]et- “erişmek, ulaşmak” *üstün kök [y].-täçi* 19

y(e)g(i)rmi, y(e)g(i)rm[i], [y(e)g(i)rmi] “yirmi” *[iki] [y].* 06, 08; *sekiz y. bilig* 09, 10, 29, 30

yer “yeryüzü, dünya” *yertinçü y. suv* “dünya₂” 16

yertinçü “yeryüzü, dünya” *y. yer suv* “dünya₂” 16

yıl “yıl, sene” *y. tümän* 23

yınak, yınak[k] “yön, taraf” *kudı y.* 20; *önkün y.+tın* 11

Sonuç

Buddha doğası hakkında çeşitli tartışmalar öne sürülmüştür. Söz konusu tartışmaların temasını insan bedeninde doğuştan var olduğu tespit edilen zevk nesneleri oluşturur. Nesnelerin kendilerine ait bir doğası olmadığı gibi bilinçli olarak da vücutta yer almazlar. Onlar vücutta tesadüfen bulunurlar; aniden doğarlar ve ölürler. Bu çalışmanın konusunu Eski Uyгурcadaki *altı kaçığ* olarak bilinen “altı obje; altı duyu organı” ifadesi oluşturur. Arzu nesnelerini temsil eden ve organlara bağlı kalan kişi, doğum-ölüm çemberinde dolaşmaya devam eder ve mutlak gerçeğe ulaşamaz. Bugün Berlin Turfan Koleksiyonu içerisinde Mainz 299 (o.F.) arşiv numarasıyla kayıtlı olan fragmanın yazı çevirimi, harf çevirisi, Türkiye Türkçesine aktarımı, metne ilişkin notları, dizini ve sözlüğü hazırlanmıştır. Çalışmanın sonuçları şu şekilde özetlenebilir: 1) Daha önce neşri gerçekleştirilmemiş bu fragman 55 satır hacminde olup Eski Uyğurca bu dilsel veri, alan araştırmacılarının istifadesine sunulmuştur. 2) Metin genel olarak hasarlıdır. Kısmen bağlama göre restore edilmiş olsa da bütünlüklü olduğu söylenemez. 3) Çalışma sonucunda sözlükte toplam 133 madde başı tespit edilmiş; bunlardan 110’unu (% 83,45) isim kök ve gövdesi, 23’ünü (%)

17,29) fiil kök ve gövdesinden oluşan sözcükler oluşturmuştur. 4) Metnin söz varlığında toplam 10 alıntı sözcük belirlenmiştir. Bunlardan 7'si Sanskritçe (% 70), 1'i Çince (% 10) ve 2'si Soğdca (% 20) kökenli kelimelerdir. Alıntı kelimelerin metnin geneline oranı ise % 7,51'dir. 5) Metinde tespit edilen 5 (% 83,33) Sanskritçe sözcük Toharca veya Soğdca üzerinden, 1 (% 16,66) Sanskritçe sözcük ise Soğdca üzerinden Eski Uygurcaya geçmiştir.

Ayrıca metinde ara dili tespit edilemeyen 1 Sanskritçe sözcük belirlenmiştir. Bu çalışmayla Buddha doğasında doğuştan var olan *altı bilinç* hakkındaki bir fragman Türk dili araştırmalarına kazandırılmıştır.

Extended Abstract

The Sanskrit term *kāmaguṇa* represents objects of desire in the Mahāyāna Ecole of Buddhism. In Old Uyghur language, the objects of desires correspond to the concepts of six sense/s—*altı kaçığ*, *altı kaçıklar*, *kaçığ yol*, *altı kaçığ oronlar*, *intrilär kaçıklar*, *eländüçi ärksindäçi atlıg altı kaçıklar*, and *altı törlüg elänür yiltızlar*. These concepts are innately present in the human body, and according to Buddhism, they have disappeared in the selfness of the holy people, such as Arhats and Buddhas.

The Buddha nature, which alludes to a significant concept in the Mahāyāna Ecole, consists of phenomena that fall together coincidentally in the human body. According to Buddhism, living creatures are born with phenomena and persist to manifest in *saṃsāra* unless they can get rid of them. Individuals retain these objects of desire, also known as phenomena, from birth. These are the senses faculties (consciousness) of eye, ear, nose, tongue, body, and mind. Eye consciousness is the blend of the expressions Skt. *caṣṣur* "to see; to form" and *viññāna* "knowledge; consciousness." This term, which refers to the 'comprehension by visual sense organs,' manifests itself when relating to a shape and matter. Ear consciousness is a mixture of the words Skt. *śrotra* "hearing organ; ear" and *viññāna* "knowledge; consciousness." This term, meaning 'to grasp with aural sense organs,' emphasizes the self-discipline of Buddha. Nose consciousness is a combination of the expressions Skt. *ghrāṇa* "smell" and *viññāna* "knowledge; consciousness." This term denotes virtue (*dharma*) and sacrifice in Buddhism. Language awareness is the blend of the words Skt. *jihvā* "language" and *viññāna* "knowledge; consciousness." This consciousness is known as the 'short path to Buddhahood'. It also refers to an indication that may reclaim the living being to the right or wrong paths. Body awareness is the mixture of the phrases Skt. *kāya* "body" and *viññāna* "knowledge; consciousness." It refers to 'verbal formulas such as *mantra* and *dhāraṇī* that are wrapped in fabric or worn around the neck.' Mind consciousness is the hybrid of the words Skt. *mānas* "mind, perception, thinking" and *viññāna* "knowledge; consciousness." All these words are mediating objects that will enable living creatures to reach the truth.

This study analyzed a fragment, some sections of which were well-preserved while others were severely damaged. Following the identification process of the damaged lines throughout the text fragment, the study attempted to restore them by the context of the remaining text. The study identified 133 'entries' during the analysis, of which 123 and 10 were Turkish and adapted words, respectively.

This text fragment, currently registered in the Berlin Turfan Collection with the archive number Mainz 299 (o.F.), has not yet been published. The mentioned text fragment consists of four pages and 55 lines. This study focused on the transcription, transliteration, translation into Turkic Turkish, notes on the text, index, and dictionary of the relevant text fragment. The dictionary and index section of the study was prepared alphabetically and in context, and the new meanings of the words according to this context were also included in the text. Additionally, the study provided the original forms of the words when cited words appear in the dictionary and index section.

İşaretler ve Kısaltmalar

...	ifadenin fragmanda okunamadığını gösterir
...2	ikilemelere işaret eder
<	bir sözcüğün köken bilgisine veya alıntılındığı dile işaret eder
<<	ara biçimi tespit edilemeyen alıntı sözcüklere işaret eder
*	sözcüğün kökeninden emin olunmadığı durumlarda gösterilir
+	bir sözcüğün isim olduğunu veya aldığı ekle isimleştiğini belirtir
-	bir sözcüğün fiil olduğunu veya aldığı ekle fiilleştiğini belirtir
()	kelimeleri tamamlamada kullanılır
[]	alıntıda eksik yazıldığı düşünülen ve tamamlanan kısımları gösterir
bk.	bakınız
Çin.	Çince
DDB	Digital Dictionary of Buddhism
EUyg.	Eski Uygurca
Grek.	Grekçe
JEBD	Japanese-English Buddhist Dictionary
krş.	karşılaştırınız
o. F.	ohne Fundsigle [= Fragmanın bulunduğu yeri gösterir, işaret mevcut değil]
s.	sayfa sayısı
Skt.	Sanskritçe
Soğd.	Soğdca
Tib.	Tibetçe
Toh. A	Toharcanın A diyalekti
Toh. B	Toharcanın B diyalekti
UW	Uigurisches Wörterbuch
vd.	ve diğerleri

Kaynakça

- Adams, D. Q. (2013). *A Dictionary of Tocharian B. Revised and greatly enlarged. Vol. 1-2.* Amsterdam, New York: Rodopi.
- Arat, R. R. (1991). *Eski Türk şiiri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Ayazlı, Ö. (2012). *Altun yaruk sudur VI. Kitap. (Karşılaştırmalı metin yayını)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Baskind J. ve Bowring R. (2016). *The Myōtei dialogues: A Japanese Christian critique of native traditions*. Leiden, Boston: Brill.
- Dietz, S., Ölmez, M. ve Röhrborn, K. (2015). *Die alttürkische Xuanzang-Biographie V. Nach der Handschrift von Paris und St. Petersburg sowie nach dem Transkript von Annemarie von Gabain ediert, übersetzt und kommentiert*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Edgerton, F. (1953). *Buddhist hybrid Sanskrit grammar and dictionary*. New Haven: Yale University Press.
- Gayley, H. (2007). Sateriology of the senses in Tibetan Buddhism. *Numen* 54, 459-499.
- Gharib, B. (1995). *Sogdian dictionary: Sogdian-Persian-English*. Tehran: Farhang.
- Hirakawa, A. (1997). *A Buddhist Chinese-Sanskrit dictionary*. Tōkyō: Reiyūkai.
- JEBD = *Japanese-English Buddhist dictionary*. (1979). Tōkyō: Daitō Shuppansha.
- Karaman, A. (2022). *Eski Türkçede ikilemeler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Kaya, C. (2021). *Uygurca altun yaruk: Giriş, metin ve dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Monier-Williams, M. (1899). *A Sanskrit-English dictionary*. Oxford: Oxford University Press.
- Nakamura, H. (2012). *Gotama Budha. En güvenilir metinler üzerinden yazılmış bir biyografi.* (Çev. Zeynep Seyhan). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- Ölmez, M. (2017). Eski Uygurca ikilemeler üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 65(2), 243-311.
- Potter, K. H. (1996). *Encyclopedia of Indian philosophies, volume VII. (Abhidharma Buddhism to 150 A.D.)* Delhi: Motilal Banarsidass Publishers.
- Poucha, P. (1955). *Institutiones linguae Tocharicae. Pars I: Thesaurus linguae Tocharicae dialecti A*. Praha: Státní Pedagogické Nakladatelství.
- Röhrborn, K. (1977-1998). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien 1-6*. Wiesbaden: Steiner.
- Röhrborn, K. (2010). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. Neubearbeitung. I. Verben. Vol. 1: ab- - äzüglä-*. Wiesbaden: Steiner.
- Röhrborn, K. (2015). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. Neubearbeitung. II. Nomina-Pronomina-Partikel. Band 1: a-asvık*. Stuttgart: Steiner.
- Soothill, W. E. ve Hodous, L. (1937). *A dictionary of Chinese Buddhist terms: with Sanskrit and English equivalents and a Sanskrit-Pali index*. London: Kegan Pauy, Trench, Trubner & Co.
- Şen, S. (2002). *Eski Uygur Türkçesinde ikilemeler*. (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.

- Tokyürek, H. (2018). *Altun yaruk sudur IV. Tegzinç (Karşılaştırmalı metin yayını)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Tokyürek, H. (2019). *Eski Uygur Türkçesinde Budizm ve Manihaizm terimleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Wilkens, J. (2001). *Die drei Körper des Buddha (Trikāya). Das dritte Kapitel der uigurischen Fassung des Goldglanz-Sūtras (Altun Yaruk Sudur). Eingeleitet, nach den Handschriften aus Berlin und St. Petersburg herausgegeben, übersetzt und kommentiert. Mit 22 Abbildungen auf IX Tafeln*, Brepols. (BBAW. Akademienvorhaben Turfanforschung. BT XXI), Turnhout 2001.
- Wilkens, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen (Altuigurisch-Deutsch-Türkisch): Eski Uygurcanın El Sözlüğü (Eski Uygurca-Almanca-Türkçe)*. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen.
- Zhaoguang, G. (2014). *An intellectual history of China, volume one. Knowledge, thought and belief before the seventh century CE*. (Çev. Michael S. Duke ve Josephine Chiu-Duke). Leiden, Boston: Brill.

Elektronik Kaynaklar

- DDB = "Digital dictionary of Buddhism". www.buddhism-dict.net (04.05.2023).
- Mainz 299 (o.F.): A1 sayfası: sayfası:
http://turfan.bbaw.de/dta/mainz/images/mainz0299_seite2_detail2.jpg A2
 sayfası: http://turfan.bbaw.de/dta/mainz/images/mainz0299_seite1_detail1.jpg
 B1 sayfası: http://turfan.bbaw.de/dta/mainz/images/mainz0299_seite1_detail2.jpg
 B2 sayfası: http://turfan.bbaw.de/dta/mainz/images/mainz0299_seite2_detail1.jpg
 [Erişim tarihi: 04.05.2023]
- URL-01: https://orient-mss.kohd.adw-goe.de/receive/KOHDOldUygurMSBook_manuscript_00000621 [Erişim tarihi: 04.05.2023]